

ZARYS DZIEJÓW
Powstania i upadku reformacji
W POLSCE

hr. Walerjana Krasińskiego.

Z mapą Dawnej Polski pod względem kościelnym ewangelickim.

TLÓMACZENIE Z ANGIELSKIEGO.

Wydał ks. **Jul. Bursche**
I Pastor Warszawski.

—❁— **Tom II cz. II.** —❁—

WARSZAWA.

NAKŁADEM „ZWIASTUNA EWANGELICZNEGO.”

—
1905.

Skład główny w księgarni W. Mielkego, Elektoralna 30.

DRUK A. GINSA, NOWOZIELNA 47.

SPIS RZECZY.

ROZDZIAŁ XIV.

Dzieje antytrynitarzy polskich od r. 1565 do wydalenia ich z naszego kraju 1660 r.

Rozdwojenie wśród antytrynitarzy uwydatnia się na synodzie zwołanym do Skrzynnej. — Główne odcienie wyznaniowe wśród antytrynitarzy. — Farnowski. — Czechowie. — Grzegorz Pauli. — Szymon Budny. — Zasady antytrynitarzy ściśle zostały określone i ujęte w jednolitą naukę wiary przez Fausta Socyna. — Katechizm Rakowski. — Nauka wiary socynjanów i zasady ich społeczne. — Zabiegi socynjanów o połączenie się z kościołem helweckim w Polsce i z menonitami. — Raków, główne siedlisko socynjanów polskich. — Inne zbory i szkoły socynjańskie w Polsce. — Socynjanie polscy dbają o szerzenie swoich zasad poza obrębem swej ojczyzny. — Prześladowanie socynjanów. — Zburzenie szkoły Rakowskiej. — Udręczenia socynjanów pod panowaniem Jana Kazimierza. — Sejm 1658 r. skazuje socynjanów na wygnanie z Polski. — Socynjanie z Polski wygnani rozechodzą się po różnych krajach Europy. — Wpływ socynjanizmu na reformację w Polsce. — Wielkie zalety socynjanów polskich. . str. 1—37.

ROZDZIAŁ XV.

Położenie ewangelików w Polsce od zgonu Jana Kazimierza do wstąpienia na tron Stanisława Poniatowskiego, t. j. od r. 1668—1763.

Położenie ewangelików polskich przy wstąpieniu na tron króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego. — Prawo wzbraniające przechodzenia z kościoła katolickiego na inne wyznania pod groźbą kar najsurowszych. — Panowanie Jana III Sobieskiego. — Sądowe morderstwo Łyszczyńskiego, oskarżonego o ateizm. — August II Mocny, wstąpiwszy na tron polski, obowiązuje się żadnych godności ani urzędów nie dawać akatolikom. — Nadzieje polskich ewangelików zniweczone wskutek przegranej pod Połtawą i ustąpienia z tronu Stanisława Leszczyńskiego. — Ewangelicy naradzają się, jak zapobiedz prześladowaniom ze strony katolików. — Sprawa Unruğa. — Ugoda w Warszawie 1716 r. zawarta ze szkołą ewangelików polskich całego narodu. — Znaczniejsi z pomiędzy katolików sprzeciwiają się ograniczeniu praw i swobód innowierców polskich. — Usiłowania Ledóchowskiego, ażeby zabezpieczyć prawa dysydentów. — Szaniawski udaremnia szlachetne usiłowania Ledóchowskie.

go. — Sejm niemy 1717 r. zatwierdza ugodę warszawską z r. 1716. — August II daje innowiercom uroczyste zapewnienie, iż prawa ich utrzymane zostaną. — Synod generalny, zebrany 1718 r. w Gdańsku, przedstawia królowi i sejmowi zażalenia innowierców. — Nieprawne usunięcie posła ewangelickiego z sejmu w Grodnie 1718 r. — Sprawa Toruńska. — Osiedlony w Toruniu, jezuici nie przestają dokuczać ewangelikom. — Napasć tłumów, rozjątrzonych zachowaniem się uczniów Lojoli, na kolegium jezuickie. — Podburzanie narodu przez jezuitów przeciwko toruńczykom. — Dochodzenie tej sprawy polecono komisji, złożonej z samych katolików. — Nieprawność i niesprawiedliwość sądowego dochodzenia wypadków toruńskich. — Sejm oddaje sprawę sądowi asesorskiemu, dodając mu zauszników jezuickich z pomiędzy członków sejmu. — Jezuitkie oskarżenie przeciw toruńczykom. — Obrona toruńczyków przez adwokata Bohuszewskiego udaremniona. — Krwawy i okrutny wyrok przez ów sąd asesorski na toruńczyków wydany 1724 r. — Warunek prawny, którego spełnienie miało poprzedzić wykonanie wyroku. — Daremne wstawianie się gdańszczan i kilku obcych rządów za Toruniem. — Wykonanie wyroku. — Wrażenie wywołane w Europie sprawą toruńską. — Uwagi nad sprawą toruńską. — Szkody ewangelikom polskim wyrządzone wskutek interwencji mocarstw obcych. — Biskup Szaniawski ogłasza listem pasterskim, że ewangelicy mają być poddani władzy biskupów katolickich. — Synody ewangelickie zwołane w latach 1726 i 1728 do Gdańska. — Poseł angielski ujmuje się bezskutecznie 1731 r. za ewangelikami polskimi. — Ucisk ewangelików polskich pod panowaniem domu saskiego. — Ewangelicy polscy wylęczają swoje krzywdy przed królem Stanisławem Poniatowskim na sejmie 1766 roku. . str. 38—79.

ROZDZIAŁ XVI.

Bezkrólewie po zgonie Augusta III i panowanie Stanisława Poniatowskiego.

Stan Polski pod koniec rządów sasów. — Dobrze myślący ludzie starają się wskrzęsić naukę i literaturę w Polsce. — Światlejsi polacy zaczynają odczuwać potrzebę naprawy konstytucji. — Usiłowania Czartoryskich ku naprawie rządu w Polsce. — Ewangelicy zanoszą swe skargi przed sejmem konwokacyjny 1764 r. — Sejm odrzuca ich zażalenia i pozbawia innowierców praw, jakie im jeszcze pozostały. — Zabiegi ewangelików celem uzyskania praw. — Sejm koronacyjny nawet nie chce roztrząsać zażeń i żądań innowierców. — Stronnictwa polskie prowadzą dalej swe kłopoty. — Żądania ewangelików polskich roztrząsane w Petersburgu. — Żądania innowierców popierane przez cesarzową rosyjską. — Żądania te stają się hasłem walki stronnictw. — Sołtyk, biskup krakowski, staje na czele stronnictwa wstecznego, które sprzeciwia się zarówno żądanom innowierców jako też reformom Czartoryskich. — Król żąda od duchowieństwa katolickiego pomocy materialnej w celu stawienia oporu wymaganiom rządów obcych. — Sołtyk przy otwarciu sejmu 1766 r. żąda jednocześnie odrzucenia równouprawnienia innowierców i zniesienia reform przez Czartoryskich zaprowadzonych. — Poseł Prus wpływa

na sejm, by obalić ulepszenia przez Czartoryskich zaprowadzone. — Posłowie: pruski, angielski i duński ujmują się za innowiercami; legat papieski występuje przeciwko równouprawnieniu dysydentów. — Król korzysta ze sprawy dysydentów, by przeszkodzić zniesieniu nowych ustaw. — Posłowie Prus i Rosji domagają się przywrócenia „liberum veto.“ — Zamieszanie w sejmie z powodu sprawy innowierców. — Praca Czartoryskich zniweczona przez sejm. — Nieznaczące innowiercom przez katolików poczynione ustępstwa zostają odrzucone przez dysydentów. — Dysydenci zawiązują konfederację w Toruniu i Słucku. — Podoski stara się zawiązać ogólną konfederację przeciw królowi. — Konfederacja generalna w Radomiu. — Król, pogodziwszy się z Repninem, przystępuje do konfederacji Radomskiej. — Podoski zostaje prymasem. — Stan umysłów w kraju, wywołany zajściami w Radomiu. — Umiarkowanie biskupa krakowskiego miało już doprowadzić do pojednania z innowiercami. — Sołtyk postanawia stawić bierny opór. — Plan prymasa Podoskiego — Stanowisko legata papieskiego. — Komisja wyznaczona na sejmie 1767 r. — Opierają się tym zarządzeniom Sołtyk i Rzewuski. — Ustanowienie komisji z 14 członków. — Rzekome przywrócenie innowiercom praw obywatelskich. — Uwagi nad temi wydarzeniami. — Nieznaczące ograniczenie praw innowierców przez sejm 1775 r., który zatwierdził pierwszy rozbiór Polski. — Rozwój duchowy w Polsce między 1775 a 1791 r. pozwala spodziewać się także naprawy kościoła rzymskiego. — Podobieństwo zachodzące między losami narodu polskiego i ewangelictwa naszego. . . . . str. 80—110.

Streszczenie i uwagi ogólne . . . . . str. 111.

DODATEK:

Uwagi ogólne	str. 127
Zarys geograficzno-statystycznego rozwoju ruchu reformacyjnego w Rzeczypospolitej	131
Obraz ogólny obszaru geograficznego i siły liczebnej ruchu reformacyjnego w Dawnej Polsce	135
Statystyka senatorów	143
Zbory ewangelickie (helweckie, braci czeskich i augsburskie) w Wielkopolsce	145
Zbory ewangelickie w Małopolsce	168
Zbory ewangelickie w W. Ks. Litewskim	207
Zbory arjańskie 1560—1660	229
Senatorzy i dygnitarze ewangelicy i arjanie	245
Dodatek 1	262
Dodatek 2: Szuskiego lista ewangelików 1569 r.	262
Mapa Dawnej Polski pod względem kościelnym ewangelickim.	

SPIS ILUSTRACYJ.

	<i>Str.</i>
Karta tytułowa dzieł Czechowica (wzór druku rakowskiego)	4
Karta tytułowa dzieł Budnego (wzór druku łoskiego)	6
Ruiny kościoła w Piaskach Lubelskich	21
Ks. Samuel Dąmbrowski	38
Kazanie pogrzebowe ks. Dąmbrowskiego	39
Ks. Piotr Artomiusz	40
Jan Gotfryd Rösner	67

Przedruk techniką fotooffsetową
wykonany we Wrocławskich Zakładach Graficznych
z egzemplarza udostępnionego
przez Bibliotekę Narodową w Warszawie
(nr sygn. BN 67381).

Wydano w nakładzie 2000 egzemplarzy
na zamówienie Zrzeszenia Księgarstwa.

Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe
Warszawa 1986

WAiF
Reprint